

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU ve KADINLARIN İNSAN HAKLARI

Ayşegül Gökcalp Kutlu*

Özet

İnsan hakları, klasik tanımıyla bireylerin yalnızca insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklar olarak tanımlandığında ve uluslararası hukuk tarafından korunduğunda, bu hakların ve onlara bağlı koruma mekanizmalarının ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik, toplumsal veya siyasi konum gözetmeksizin bütün insanları kapsamaması gerekir. Bu durumda, insan hakları kavramı kadınların insan haklarını da doğal olarak içermektedir. Ancak, bakış açımızı netleştirmek adına bir soru daha sormak yerinde olacaktır: Uluslararası insan hakları belgelerinde ve mahkemelerin bu belgeleri yorumladıkları kararlarında kadınların sadece kadın oldukları için karşılaştıkları insan hakları ihlalleri ne kadar yer bulabilmektedir? Uluslararası insan hakları hukukuna yöneltilen bu en temel feminist eleştiri, insan haklarının evrenselliği ile uygulamadaki ayrımcılığı sorgulamaktadır.

GİRİŞ

Her yıl dünyada önemli sayıda insan - sadece kadın oldukları için - rutin olarak işkence görmekte, açlığa, korkuya ve aşağılanmaya mahkum edilmekte, cinsel sömürüye maruz kalmakta, sakatlanmakta ve hatta öldürülmektedir. 1995 yılında toplanan Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ile, Konferans'a katılan hükümetler “[b]ütün insanlığın yararı için her yerdeki bütün kadınlar adına eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerini ileri götürmeye kararlı” olduklarını taahhüt etmiş olsalar da, kadınların

* Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

durumunu izlemek için yayınlanan The World's Women raporlarının sonuncusu tüm dünyada kadınların erkeklere göre daha az eğitim alabildiğini, sağlık hizmetlerine önemli ölçüde daha az ulaşabildiklerini, kız bebeklere yaşam hakkı verilmediğini ve kadınların ucuz iş gücü olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.¹ Bu rapordan 20 yıl önce ise Amartya Sen, 100 milyondan fazla kadının kayıp olduğunu belirtmiştir.² Özellikle Asya'da artan bu rakam, Sen'e göre beslenme ve temel sağlık hizmetlerine eksikliği sebebiyle kadın ölümlerinin yüksek olmasının bir sonucudur. Üstelik, Sen'e göre, bu eşitsizlik Doğu ve Batı kültürlerinin arasındaki farklarla veya ekonomik gelişme aşamaları ile açıklanamaz. Sen, bunun yerine, kadınların hayatta kalma beklentilerini etkileyen faktörlerin eğitim, istihdam, mülk sahipliği, bağımsızlık, özel ve kamusal alandaki güç ilişkileri ve cinsiyet eşitsizliğini devam ettiren kültürel ve dini inanışlar gibi daha karmaşık sosyo-kültürel eşitsizlikler bağlamında incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kadınlarla ilgili yukarıda bahsi geçen veriler herhangi başka bir grup – örneğin ırksal veya etnik bir grup – hakkında elde edilseydi, kuşkusuz o grubun insan haklarının açıkça ihlal edildiği sonucunda varılırdı. Ancak, kadınların insan hakları ihlallerinin ölümlere ve istismara yol açtığı bilinmesine rağmen, uluslararası hukuk kadınların cinsiyet temelinde karşılaştıkları ayrımcılığı insan hakları ihlali olarak sınıflandırmakta oldukça gönülsüz davranmaktadır. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'na yönelik feminist eleştiriler, kadınların insan hakları ihlallerinin ciddi bir sorun olarak uluslararası hukuk tarafından ele alınmamasını, ataerkil toplumsal yapıların ve uluslararası ilişkilerin erkek egemen yapısının bir sonucu olduğunu belirtmektedirler. Ancak, kadınların yaşamlarını etkileyen temel konuların Uluslararası İnsan

¹ The World's Women 2010: Trends and Statistics,

<https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010pub.htm> (Çevirimiçi: 08.09.2013)

² Amartya Sen (1990). "More than 100 Million Women are Missing." New York Review of Books, ss. 61-66

Hakları Hukuku tarafından ele alınmaması, kadınlar açısından hayati sonuçlar doğurmakta olduğu için sorunlu bir yaklaşımdır.³

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'na feminist bakış, insan hakları kuramının söylemi ve uygulanması arasında kadınlar açısından bir eksiklik olduğunu ve bu nedenle kadınların insan haklarına vurgu yapılmasının hukuksal ve politik alanlarda gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda, insan haklarının cinsiyetsiz bir şekilde uygulanmasına yol açabilecek cinsiyetsiz bir söylem ve anlayış geliştirme gereği ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları hukukunun feminist eleştirisi, insan haklarının evrensel olduğu ifadesi ile bu hakların korunmasındaki cinsiyet temelli ayrımcılığın nedenlerini anlamak ve açıklamak amacındadır. Feminist bakış açısı, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun neden ve nasıl cinsiyetler arası ayrımı engelleyici bir şekilde anlaşılması ve ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Feminist eleştiri cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini, ayrımın mekanizmalarını ve içerimlerini anlamak için kavramsal bir araç sunmaktadır. İnsan haklarının feminist bir bakış açısıyla incelenmesi, kadınların farklı deneyimlerini aydınlığa kavuşturabilir ve genel insan hakları normlarının nasıl anlaşılması ve kadınların deneyimlerine nasıl uygulanması gerektiğini gösterebilir. Feminizm, insan hakları kuramı için çağdaş bir meydan okuma sunmakta ve bu kuramın cinsiyet hatları boyunca daha kapsayıcı hale gelmesini talep etmektedir. İnsan hakları düşüncesine yönelik feminist meydan okuma, insan haklarının genel olarak kadınların deneyimleri ışığında yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunur.

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'na Yönelik Feminist Eleştiriler

Kadınların haklarını insanlığın yarısının hakları olarak insan hakları genel çerçevesi içinde savunmayı, geliştirmeyi ve kadınlara bu konuda ihtiyaç duydukları kaynak ve

³ Charlotte Bunch (1990). "Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights". Human Rights Quarterly. Vol. 12: 486-498

olanakları sağlamayı amaçlayan kadınların insan hakları hareketi, belirli sorunlar ve sorular merkezinde gelişmiştir. Hareket öncelikle kadınların sorunlarının insan hakları ve gelişme ile ilgili küresel gündemlerden ayrı değil, bu gündemlerin ihmal edilen bir yönü olduğu savına dayanmaktadır. Bu bağlamda, hareket, kadınların çeşitli alanlarda erkeklerle eşit statüye sahip olmalarını (kadınların eşitliği) temel bir insan hakkı olarak savunmaktadır. İnsanlığın yarısını oluşturan kadınların eşitliği çoğu zaman bir özel çıkar meselesi olarak değerlendirilirken, görece çok daha az sayıda insanı etkileyen sorunlar genel meseleler olarak değerlendirilmektedir.⁴ Bu nedenle, kadınların haklarının insan hakları çerçevesinden ayrı değerlendirilmesi kadınların küresel ölçekte ikinci sınıf insan muamelesi görmelerini devam ettirmektedir.

İnsan hakları ile kadınların hakları arasında somut ve doğrudan bir bağlantı kurulmasına ihtiyaç duyulması her ne kadar ironik olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin günümüzde en acil çözüm bekleyen insan hakları sorunu olması kendiliğinden apaçık bir olgunun (kadınların insan olmaları hasebiyle insan hakları olması) kökleşmiş ve devam ettirilmiş fikirlerin ve pratiklerin çemberinde kolayca gözden kaçırılabilceğini göstermektedir.⁵ Bu bağlamda, kadınların insan hakları hareketi özellikle toplumsal cinsiyet ayrımı kaynaklı insan hakları istismarları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kadınların kadın oldukları için maruz kaldıkları bu istismarlar hareketin başa çıkması gereken en belirgin ve büyük mesele olmuştur.⁶ Kadınların insan hakları ihlallerinin de büyük çoğunluğu toplumsal cinsiyet ayrımı temellidir. Birçok halde kadınların insan haklarını hiçe sayan ayrımcılık biçimleri ve istismarlar mağdur kişi kadın olduğu için gerçekleşmektedir.⁷

⁴ Hillary Charlesworth (1995), "Human Rights as Men's Rights", Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives, (Ed.) Julie Peters and Andrea Wolper, Routledge, New York, s. 105

⁵ Catherine Hawkins,(2012) "Women's Human Rights: The Global Intersection of Gender Equality, Sexual and Reproductive Justice, and Health Care", *Journal of Research on Women and Gender*, Vol. 4, s.159

⁶ Bunch, a.g.e., s.13

⁷ Bunch, a.g.e., s.12

Haklara Feminist Yaklaşım

Uluslararası insan hakları standartlarının feminist eleştirisi genel olarak uluslararası insan hakları hareketinin erkeklerin haklarına odaklandığı, hareketin bu hakların özü ve konuları ile ilgili anlayışının, bu haklara sahip olan kişilerin erkek olduğu varsayımına dayandığı pozisyonundan hareket etmektedir. İnsan hakları kuramları genel olarak kamusal alan konusunu (bu nedenle de feminist argümana göre, erkekler arasındaki ilişkileri) ele almaktadır. Bu odaklanmayı açıklamak ya da mazur göstermek için çeşitli polemik argümanları ileri sürülmüştür: Bu argümanlar cinsiyet ayrımcılığının önemsiz ya da ikincil bir konu olduğu; kadınların suiistimalinin kültürel, özel ya da kişisel bir mesele olup devlet müdahalesini gerektiren siyasi bir mesele olmadığı; ve kadınların suiistimali tanındığında bile bunun kaçınılmaz ve çok yaygın olduğu ve bu nedenle de göz önünde bulundurulmasının sonuçsuz olacağı veya diğer insan hakları meselelerini gölgede bırakacağı şeklindedir.

Feminist eleştiriye göre, insan hakları kavramsallaştırılırken, örfi hukuktan, geleneksel uygulamalardan, veya diğer tahakküm biçimlerinden kaynaklanan kadınlara yönelik ayrımcılık, özellikle tanımlanmamakta ve genellikle de ihmal edilmektedir. Ayrıca, kadınların hukuktaki durumunun incelenmesi, kadınları insan haklarından ziyade aile hakları ve oy kullanma hakkı gibi “kadın hakları” olarak kabul edilen belirli alanlar ile sınırlandırmaktadır. Örneğin Felice Gaer, BM insan hakları mekanizmalarının, kadın meselelerinin insan hakları topluluğunda neden yer etmediğini açıklarken BM'nin yapısına dikkat çekmiştir.⁸ İlk olarak Gaer, BM kurumlarındaki delegelerden bir çoğunun hukukçu olduğuna ve kanuni ve geleneksel formel prosedürlere odaklanma yönünde baskın bir eğilim bulunduğuna işaret etmektedir. İkinci olarak, Gaer bütün insan hakları kurumlarının, sosyoekonomik haklardan çok sivil ve siyasi haklara odaklanma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Sosyoekonomik

⁸ Felice Gaer (1989). "Human Rights at the UN: Women's Rights are Human Rights," In Brief, No. 14, November 1989

haklar ele alındığında bile, bu genelde kalkınma meseleleri merceğinden ele alınmaktadır. Üçüncü olarak Gaer, insan hakları örgütleri arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda bir bilinç eksikliği olduğunu ileri sürmektedir. Son olarak da, cinsiyet ayrımcılığının özel bir konu olduğu ve devletlerin sorumlulukları dışında yer aldığı konusunda yaygın bir anlayış olduğunu ifade etmektedir.

Kadınların insan haklarının korunmasındaki temel bir eksiklik, bunları incelemekle görevli birbirinden ayrı BM kurumlarının olmasıdır. Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Komisyonu (CEDAW), diğer BM toplumsal kalkına kurumları ile birlikte Viyana’da toplanmaktadır. Oysa BM “insan hakları” kurumları ve insan hakları sekretaryası Cenevre’de bulunmaktadır. Bunun neticesinde bu kurumlar arasındaki iletişim de az olmaktadır.

Kadın haklarının kadınların insan hakları olarak algılanmaması, kadın haklarının “erkek” (insan) haklarından farklı ya da daha aşağı olduğu düşüncesini devam ettirmektir. Bir başka deyişle, “kadın haklarının” erkek haklarından ayrılması, kadın haklarının ihlalinin hukukun ya da geleneğin ihlali olmadığı gelenekleri yansıtmakta ve pekiştirmektedir. İnsan hakları kuramının feminist eleştirisinin büyük bir bölümünün altında yatan argüman, insan hakları ihlalinin tanımlamak ve ölçmek için geliştirilen ölçütün erkek normu üzerine kurulu olduğudur. Bu durumda, yeni bir insan hakları kuramının geliştirilmesi gerekmektedir. İnsan hakları standartlarının seçici bir şekilde kamusal veya politik alan ile sınırlandırılması ve “kadın hakları” ve “insan hakları” arasındaki ayırım ile tanımlanan, kadınlar ve erkekler için çifte standart uygulanması, kadınların insan hakkı ihlallerini önleyememektedir.

Özetle, feminist hukuk kuramı, uluslararası insan haklarını ataerkil, formel ve hiyerarşik bir şey olarak görmektedir. Yani genel olarak hukuk, özelde de haklar, nesnellik, mesafe ve soyutlama ile karakterize bir “erkek” bakış açısını yansıtmaktadır. Feminist kuram cinsiyetleri toplumsal olarak, nesnellik – öznellik, akıl – duygu, kültür – doğa, benlik – öteki

gibi bir dizi karşıtlıklar ile bağlantılı bir şekilde inşa edilmiş kategoriler olarak nitelendirmektedir. Her ne kadar bu kategoriler stereotipik olarak kabul edilseler de, erkeksilik toplumsal olarak yukarıda yer alan ikili grupların ilk bileşeni ile, kadınsılık ise ikincisi ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, liberal anlayış cinsiyetçi bir hukuk sistemi oluşturmaktadır. Böylece, “soyut haklar dünyanın erkekçe deneyimlenmesine (dünyayı erkeklerin deneyimlemesine) izin vermektedir”.⁹

Bununla birlikte, birçok feminist kuramcı, hem ahlaki talepler hem de hukuki hedefler olarak hakların, tamamen terk edilmesi gerektiğini ileri sürmemektedir. Yani, hakları dilde, hukukta ve toplumda ataerkil yapıların kurumsallaşması olarak tahlil ettikten sonra, birçok feminist kuramcının görevi, haklar konusunu kadınların deneyimlerini ve perspektiflerini göz önünde bulunduracak şekilde yeniden yapılandırmaktır. Bununla birlikte, doğru bir şekilde anlaşıldığında, haklar söylemi her türlü siyasi ve hukuki değişim stratejisinin çok önemli bir vechesini meydana getirmektedir.

Charlotte Bunch¹⁰, insan haklarını ve kadınların deneyimlerini birbirine bağlamak için dört yaklaşım önermiştir. Bunlardan birincisi, genel insan hakları ihlallerine uğrayan kadınların görünürlüğüne artırarak kadın haklarının siyasi ve sivil haklar olarak tanımlanmasıdır. İkincisi, kadınların ekonomik güçsüzlüğünün, kadınların şiddete karşı savunmasızlığının anahtarı olmasına odaklanarak, kadın haklarının sosyoekonomik haklar olarak kavramsallaştırılmasıdır. Üçüncü olarak Bunch, cinsiyet ayrımcılığına karşı koyacak, mevcut hukuki ve siyasi kurumları kadınlar için kullanacak, ve devletin, kadınların insan haklarının ihlaliyle ilgili sorumluluğunu genişletecek yeni hukuki mekanizmaların yaratılmasını savunmaktadır. Son olarak da insan haklarının, kadınların hayatlarını daha fazla

⁹ Catharine A. Mackinnon (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. çev. : Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 248-249.

¹⁰ Bunch, a.g.e, 492-498.

göz önünde bulunduracak ve onların ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olacak şekilde dönüştürülmesini önermektedir.

Esas olarak bu dördüncü öneri, ilk üçünü içinde barındırmaktadır. Gerçekten de, bu yaklaşımları birbirinden ayırmak tutarlı olmazdı, zira Bunch'ın da gözlemlediği üzere “Kadın haklarının bazı önemli yönleri sivil özgürlükler çerçevesine uymaktadır, ama kadınlara yönelik ihlallerin büyük bir bölümü, kadınları kapana sıkıştıran ve böylece onları özellikle siyasi olarak ya da sadece devletlerin neden olduğu şekilde tanımlanamayan ihlallere karşı daha zayıf konuma getiren daha büyük bir sosyoekonomik ağın bir parçasıdır”.¹¹

Kadınların Deneyimlerinin Göz Ardı Edilmesi

Kadınların sorunlarının ve haklarının ihlallerinin insan hakları gündeminin ihmal edilen bir yönü olmasının temel nedenlerinden biri, uluslararası insan hakları hukukunun kadınlardan ziyade erkeklerin deneyimlerini ağırlıkla yansıtması ve erkeklerin sorunlarını çözmeye yönelik bir çerçevede biçim almış olmasıdır. İnsan hakları tanımları ve bu hakların kanunla korunmasını sağlayan mekanizmalar, tarihsel olarak, insan hakları kavramını formüle eden erkek bireylere ve vatandaşlara en çok endişe veren hak ihlalleriyle, bireye bırakılan serbestlik alanı içinde devletin bireyin medeni ve siyasi haklarını ihlal etmesiyle ilgilidir.¹² Kadınların insan hakları hareketi mevcut insan hakları tanımları ve uygulama mekanizmaları ardında yatan erkek deneyimine dayalı kavramsallaştırmaların yanı sıra, mevcut insan hakları hukukunun işleyişinin toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinden şekillendiğine de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, hareket, uluslararası yasal sistemin kanun yapıcı organlarında erkeklerin egemen olduğunun altını çizmiştir. Harekete göre, mevcut insan hakları mekanizmalarının içeriğinin ve işleyişinin erkek egemen nitelikte olması uluslararası insan hakları hukukunun

¹¹ Bunch, a.g.e., 488.

¹² Charlesworth, a.g.e., 102

evrenselliğine ve tarafsızlığına gölge düşürmektedir.¹³ Bu nedenle, kadınların insan hakları hareketi, mevcut insan hakları çerçevesinde yetersiz temsil edilen ve ihmal edilen kadın deneyimlerinden özellikle cinsel saldırı, polis gözetiminde tecavüz, aile-içi şiddet, zoraki fahişelik, eş dövme, üreme özgürlüğünün ihlali, kız bebek cinayeti ve sağlık hizmetlerine yeterli erişime sahip olamamayı ilgi ve mücadele odağı yapmıştır.

Kadınların insan hakları hareketi, insan hakları hukukunun işleyişinin ağırlıklı devletin bireye karşı işlediği hak ihlallerine odaklanması sonucunda medeni ve siyasal hakların korunmasının baskın ve merkezi olmasıdır. Medeni ve siyasal haklar, insan hakları hukuku içinde imtiyazlı bir pozisyondadır ve bu olgu uluslararası topluluğun ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasal hakların birbirlerine bağılılığını ve bölünmezliğini kabul etmiş olmasına tezat bir durum yaratmaktadır. Medeni ve siyasal hakların baskın ve imtiyazlı konumu, devletlerin iktidarlarının kısıtlanmasına yönelik kaygı ortaya koymakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin öncelikli olarak insan hakları çerçevesinde değil de gelişme politikası çerçevesinde ele alınmasına neden olmaktadır.¹⁴ Kadınların insan hakları hareketi, kadınların medeni, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki haklarının onların günlük yaşamlarının gerçekleri içinde birbirlerinden ayrılmaz olduğunu ve bu nedenle de medeni ve siyasal hakların diğer haklar pahasına hukuki korumaya tabii olmasının yetersiz olduğunu savunmuştur. Ağırlıklı kamusal alanda devlet ve birey arasındaki ilişkileri düzenleyen ve birinci nesil haklar olarak da adlandırılan medeni ve siyasal haklar kadınların insan haklarının yoğunlukla ihlal edildiği özel alandaki bireyler-arası ilişkileri yeterince konu edinmemektedir. Özellikle bireyin şiddetten korunmasıyla ilgili olan medeni ve siyasal hakların tanımları

¹³ Charlesworth, a.g.e., 103

¹⁴ Elisabeth Friedman (1995), “Women’s Human Rights: Emergence of a Movement”, Women’s Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives, (Ed.) Julie Peters and Andrea Wolper, Routledge, New York, s. 26.

kadınların en çok korunmaya ihtiyaç duyduğu özel alanda gerçekleşen insan hakları ihlallerinin gereğince ele alınmamasına neden olmaktadır.¹⁵

Feminist eleştirinin büyük bir bölümünün de işaret ettiği gibi, kadınlarla ilgili insan hakları ihlalleri geleneksel olarak kadınların medeni ve siyasi haklarını kullanıp kullanmadıklarını incelemektedir. Bu yaklaşım, özellikle devlet yetkilileri tarafından işlenen, kişinin bedensel bütünlüğüyle ilgili ihlallere odaklanmaktadır. Diğer yandan feminist eleştiri, devlet temsilcilerinin gerçekleştirdiği ihlallerin kamusal alanının ötesine bakmayı ve kadınlara yönelik “gizli yapısal şiddeti”, geleneksel insan hakları düşüncesinin uğraşmadığı ve uğraşmak istemediği şiddeti ortaya çıkarmak için özel alandaki davranışı incelemeyi önermektedir. Bunch, “cinsiyetçiliğin öldürdüğü” birçok mekanizma tanımlamaktadır. Doğumdan önce, cinsiyetin seçilmesi için kullanılan amniyosentezler, dişi fetüslerin daha fazla kürtaja uğramasına yol açmaktadır. Bu oran bazı bölgelerde %99’a kadar çıkmaktadır. Birçok ülkede çocukluk çağında kızlar erkeklerden daha az beslenmektedir, daha kısa bir süre için anne sütü emmektedir, daha seyrek tıbbi bakım ve kontrol almaktadır, ve kötü beslenmeden dolayı erkek çocuklardan daha yüksek oranlarda ölmekte ya da bedensel veya zihinsel olarak sakatlanmaktadır. Kadınlara yönelik suiistimler kadın dayaağı, ensest, tecavüz, çeyiz ölümü, kadın sünneti, ve cinsel köleliği de içermektedir.¹⁶ Ayrıca, sığınmacı topluluklarının büyük bir bölümü kadınlardan ve çocuklardan meydana gelmekte, bu da barınak, yiyecek, tıbbi tedavi merkezi ve bazı durumlarda da uyruk hakkı meselelerini doğurmaktadır.

Kamusal Alan / Özel Alan Ayrımı

Toplumsal cinsiyet ile ilgili meseleleri insan hakları söylemi içerisinde anlamlı bir şekilde ele almak için, bir dizi temel kuramsal meselenin tartışılması gerekmektedir.

¹⁵ Charlesworth, a.g.e., 106.

¹⁶ Bunch, a.g.e., 488-489.

Uluslararası insan hakları hukuku, bireyler arasındaki kişisel ilişkilere ne kadar girmelidir? Farklı bir şekilde dile getirecek olursak, insan hakları kaygıları, geleneksel olarak devlet düzenlemesinin kapsamı dışında yer almış özel alanı ne kadar kapsamalıdır? Vatandaşların özel alan içindeki eylemlerinde ve insan hakları ihlallerinde devletin sorumluluğu nedir? Bu konuları ele almak için, feminist kuramın merkezinde yer alan “kamusal” ve “özel” kavramları arasındaki ayrımı incelemeliyiz.

Tarihsel olarak, “kamusal” ile “özel” arasındaki bölünme, ekonomik ve sosyal ilişkilerin “kamusal” dünyası ile aile ve ev hayatının “özel” dünyası arasındaki ayrımı dayanmaktadır. Bu iki alan kavramsal olarak sırasıyla erkek ve kadın cinsiyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu ayrım cinsiyete dayalı iş bölümünü açıklamak için kullanılmakta ve kadınların “kamusal” alana katılımına kısıtlama getirmektedir. Bu iki alanla bağlantılı olarak erkek dünyasına öncelik tanıyan ve erkek egemenliği meşrulaştıran asimetrik değerler ortaya çıkmaktadır.¹⁷

Liberalizmin feminist eleştirisine göre, kamusal ve özel alanlar arasındaki kavramsal ayrım, liberal kuramın merkezinde yer almaktadır ve liberal toplumlardaki erkek sesinin baskınlığını açıklamaktadır. Liberalizmin kuramsal sınırları içerisinde, bir şeyin “özel” olarak görülmesi, onu düzeltmek için hiçbir toplumsal sorumluluğun bulunmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle “özel” olan, liberal devletin erişiminin dışına konulmaktadır. Feminist perspektife göre, “mahremiyet, ailenin “özel” alanında meydana geldiği ve bu nedenle de yasal yaptırımın dışında kaldığı sürece, kadınlara karşı şiddeti alttan alta destekleyen bir mekanizma” haline gelmektedir.¹⁸ Yasal olarak meşrulaştırılmış mahremiyet kavramı, bir baskı kaynağı, kadınların ailedeki ikincil konumunu devam ettiren bir sosyal yapı olarak görülmektedir. Bu nedenle bölünme, cinsiyetler arası eşitsizliği kurumsallaştırmaktadır.

¹⁷ Hilary Charlesworth, Christine Chinkin, Shelley Wright (1991). “Feminist Approaches to International Law”. American Journal of International Law. Vol. 85 No. 4, s.626-627.

¹⁸ Elizabeth M. Schneider (1991). "The Violence of Privacy," Connecticut Law Review, Vol. 23, ss.975-984.

Feminist kuram, “kişisel olan politiktir” cümlesinde ifade edildiği gibi, bu ayırımı karşıdır. Feminist kuram erkekler ile kadınlar arasında sözde “özel (mahrem) alanda” yaşanan ilişkilerin politik olduğunu, çünkü bunların egemen olma ve boyun eğme yapılarını somutlaştırdığını ileri sürmektedir.¹⁹ Feministler, liberal devletin en azından kuramsal olarak bu iki alanı birbirinden ayırmasına karşın, gerçekte bu iki alan arasında keskin bir ayırım olmadığını iddia etmektedir. Uygulamada, devlet otoritesi, “özel alan”ın sözde ayrı tutulmuş alanına etki eden birçok konuda (örn. eğitim, vergi, miras, sosyal güvenlik, ve cenin korunması) uygulanmaktadır.

Eisler, bu bölünmeyi yorumlarken, mahremiyet hakkının, ya da “mahremiyet hakkı (özel hayatın gizliliği) ile devlet müdahalesinden korunma hakkının”, özellikle de kadınlar için temel bir insan hakkı olduğunu ve kolayca terk edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Eisler, feminist bir bakış açısından kavramsal sorunun “özel (mahrem) alan” “aile alanı” ve “mahremiyet hakkı (özel hayatın gizliliği)” terimlerinin normal söylemde birbirlerinin yerine kullanılması olduğunu söylemektedir.²⁰

Özel alan terimi genel olarak, devletin müdahale edememesinin gerektiği kişisel seçim, eylem ve kişilerarası ilişkiler alanları için kullanılmaktadır. Ama bu terim aynı zamanda ev içi veya aile içi alanla ilgili olarak da kullanılmaktadır. Bu nedenle mesele, kişisel mahremiyet hakkına bir müdahale olup olmadığından çok, aile alanına devletin müdahale edip etmediği haline gelmektedir.

Soruyu farklı bir şekilde sorarak, bu kavramsal kargaşanın bir bölümünden kurtulmak ve kamusal alan ile özel alan arasında geleneksel olarak yapılan ayırımın, görünüşte insanların mahremiyetini korurken, gelişen insan hakları standartlarının, erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkilere uygulanmasını engellemek için bir araç olarak kullanıldığını görmek mümkündür.

¹⁹ Schneider, a.g.e., s. 977.

²⁰ Riane Eisler (1987) "Human Rights: Toward and Integrated Theory for Action," Human Rights Quarterly, Vol 9, No. 3, s.292.

Bunun yerine Eisler, kişinin kiminle ilişkide bulunacağını, kiminle yakın veya ekonomik bağlantılarının olup olmayacağını, ve hamile kalıp kalmamayı ve bir hamileliği sonuna kadar götürüp götürmemeyi özgürce seçme hakkını da içerecek, yeniden kavramsallaştırılmış bir mahremiyet hakkı (özel hayatın gizliliği) kavramı önermektedir. Bu nedenle mahremiyet hakkı, evin (erkek) reisinin, devletin müdahalesi olmadan özgürce hüküm sürmesi hakkı olarak anlaşılmalıdır.²¹

Kamusal / özel alan ayırımına karşı çıkmak, kadınlar için mahremiyet düşüncesini reddetmek ve devlet müdahalesini tercih etmek değildir. Feminist eleştiri, sınırların nerede çizileceğine dair daha karmaşık bir kuram ve kadınlara eşit derecede yetki veren bir mahremiyet anlayışı geliştirmeyi savunmaktadır. Kamusal/özel alan bölünmesinin feminist eleştirisi, cinsiyete karşı hassasiyete dayanan yeniden inşa edilmiş ve kadınların deneyimlerine dayanan bir mahremiyet kuramına doğru ilerlemelidir. Schneider, özgürlük, eşitlik, beden bütünlüğü özgürlüğü ve özerkliği kapsayan “pozitif mahremiyet kuramı”nı savunmaktadır. Schneider, kişisel özgürlüğün çeşitli yönleriyle bağlantılı olan bir özel alan görüşünü savunmaktadır. Schneider “Eşitliğe dayanan ve özerkliğin bir vechesi olarak görülen, beden bütünlüğünü koruyan ve suiistimale izin vermeyen, bireyliğin önemini gerçekten tanıyan bir mahremiyeti” savunmaktadır.²²

İlk bakışta, bu yeniden inşa edilmiş mahremiyet düşüncesi, geleneksel liberal negatif özgürlük (yani devlet müdahalesinin olmaması) kavramından çok da uzak değildir. Ama burada bu kavram, erkeklere olduğu kadar kadınlara da uygulanmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında, mesele, kadınlar için bu alanda devlet müdahalesinden uzak olmak değildir, ama erkeklerin kadınların temel insan haklarına müdahalesinden uzak olmaktır. Kaldı ki, liberal devletin en azından haklarla ilgili rolü, bireylerin haklarını korumak ve böylece, hakların bazı kişiler tarafından kullanılmasının, başkalarının haklarına gereksiz yere tecavüz etmemesini

²¹ Eisler, a.g.e, ss. 292-293.

²² Schneider, a.g.e., 975.

sağlamaktır. Bu nedenle konu, devletin, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu tanımasını ve onlarla aynı ölçüde korumasını garanti etmesini sağlamak meselesidir. Eğer bu sürekli olarak başarılabilirse, insan haklarının her iki cins için ifadesi ve uygulanmasını arasındaki uçurumun ortadan kalkması mümkün olacaktır.

Kadınların insan hakları hareketi, kadınların haklarının insan hakları çerçevesinin ihmal edilen bir yönü olmasına neden olarak kamusal ve özel alan ayırımına dikkat çekmiştir. İnsan haklarının kavramsallaştırılması ve işleyişi, geleneksel olarak, devletin yaptırımlarıyla veya devletin göz yumması sonucunda gerçekleşen baskı biçimleriyle ilgilenmektedir. Bir başka deyişle, uluslararası hukuk, tarihsel olarak, devletin bireye karşı işlediği hak ihlallerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, kadınların insan hakları hareketi, devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla formüle edilmiş olan uluslararası hukukun devlet-merkezli kalmaya devam ettiğini belirtmiştir.²³ Kadınların insan haklarının ihlalinin en ağır biçimlerinin genellikle kamusal alanda değil özel alanda meydana gelmesi devlet-merkezli bakış açısıyla düzenlenmiş insan hakları hukukunu ve mekanizmalarını kadınlara karşı taraflı hale getirmektedir. İnsan haklarının ağırlıklı ve öncelikli olarak hükümet, siyaset, ekonomi ve iş yeri dünyası olan kamusal alanda işlemesi kadınların insan haklarının toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve istismar yoluyla yoğunlukla ihlal edildiği alan olan özel alanı, yani ailenin ve evin dünyasını dışarıda bırakmaktadır.

Kadınların insan haklarının ihlali en yaygın ve şiddetli biçimde özel alanda gerçekleşen bir olgudur.²⁴ Bu nedenle, kadınların insan haklarının ihlal edilmesi devletin fail olduğu durumların yanı sıra yoğunlukla ve sıklıkla özel kişilerin fail olduğu durumlarda meydana gelen bir olgudur. Kadınların insan haklarını ihlal eden özel kişiler kadınların içinde

²³ Hillary Charlesworth (1994). "What are 'Women's International Human Rights?'" *Human Rights of Women: National and International Perspectives*. Ed. Rebecca J. Cook. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, s.70.

²⁴ Charlesworth, 1994, s. 72.

yer aldığı cemaatlerin, iş yerlerinin ve ailelerin mensuplarıdır. Bu bağlamda, kadınların insan haklarının mücadelesini verenler, devletlerin özel kişilerin faili olduğu insan hakları ihlallerinden doğrudan sorumlu olmasalar da bu ihlallere göz yumdukları için sorumlu tutulabileceklerine dikkat çekmişlerdir. Örneğin, erkeğin eşini suistimal etmesi ve baskı altında tutmasının, cinsel tacizin ve tecavüzün yetersiz biçimde soruşturulması ve yargılanmasında devletin sorumluluğu iddia edilmektedir.²⁵

Sonuç Yerine: Feminist Hareketin Kazanımları

Son yirmi yılda, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku feminist çalışmalara konu olmuş, Uluslararası Hukuk'un hem kurgulanışını hem de işleyişini eleştiren uluslararası kadın hareketi, kadınların insan haklarının uluslararasılaşması için mücadele etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin bir ürünü olan İnsan Hakları Hukuku, devletlerin temel aktör olarak tanımlandığı ve devlet dışı aktörlerin göz ardı edildiği bir uluslararası sistemde bireylerin ve çeşitli grupların uluslararası hukuk sistemine erişimini sağlamış, ulusal sınırları aşan standartlar getirmiş, bu sayede önceden sadece sınırları içinde işlendikleri devleti ilgilendirdiği düşünülen zulüm uluslararası incelemeye açılmıştır. Böylece bireyin devletten korunması ve vatandaşı oldukları devlet içinde haklarının tesisi uluslararası bir meseleye dönüşmüştür. Bu başarıyı referans kabul eden feminist insan hakları mücadelesinin temel araştırma konusunu ise uluslararası hukuk sistemi içinde kadınların yüz yüze olduğu eşitsizliğe ve ayrımcılığa çare bulmak ile kadınların insan haklarını kullanmalarını sağlayabilmek için farkındalık yaratmak oluşturmaktadır.

Bu bağlamda uluslararası insan hakları hukukunda kadınların insan haklarının sağlanması için iki strateji izlenmiştir²⁶: Bunların ilki, özellikle ve sadece kadınların bir takım

²⁵ Friedman, a.g.e., s.21.

²⁶ Alice Edwards (2012) Violence Against Women Under International Human Rights Law, 3rd Printing, Cambridge University Press, New York, s.2.

haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler hazırlamaktır. Bu sözleşmelere örnek olarak Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda 1952 yılında kabul edilen Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme ve BM Genel Kurulu'nda 1979'da kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) sayılabilir. İkinci strateji ise var olan insan hakları hukukunun kadınların deneyimlerini de içerecek şekilde yeniden yorumlanmasıdır. Bu stratejiyi izleyen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çeşitli kararlarında yaşam hakkı, işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve cezaya uğramama hakkı ile ayrımcılık yasağını yeniden yorumlamış ve uluslararası insan hakları hukukuna bu haklar temelinde bir kadınların insan hakkı perspektifi kazandırmıştır. Bu iki strateji de uluslararası insan hakları hukukunun kadınları da kapsayacak şekilde uygulanması için önemlidir. Ancak iki yöntemin de kendilerine has zayıflıkları vardır. Örneğin kadınları ilgilendiren spesifik uluslararası sözleşmeler yapılması ve uluslararası hukuk mekanizmaları oluşturulması, kadınların insan hakları mücadelesinin marjinal ve sanki insan hakları mücadelesinin dışında ek taleplermiş gibi görülme riskini içermektedir.²⁷ Uluslararası insan hakları hukukunun kadınların deneyimlerin içerecek şekilde yeniden yorumlanması stratejisi ise kadınların insan hakları sisteminden faydalanan eşit bireyler olarak değil sanki geleneksel insan hakları korumasından bir sapmamış veya bir istisnaysmış gibi algılanmalarına sebep olmaktadır. Kadınlar, kendi haklarının ihlalinin de bir insan hakları ihlali olduğuna uluslararası hukuk kurumlarını inandırmaları için ek bir çaba sarf etmek zorunda kalmaktadırlar²⁸. Bunun en acı örneği, Bosna ve Ruanda'da yaşanan kitle tecavüzlerinin değerlendirilmesinde görülmüştür. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin dördüncüsü olan Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin 27. maddesi, silahlı çatışmalarda tecavüzü ve kadınların fuhşa zorlanmasını menetmekteyse de, kadınlara karşı cinsel şiddet ve tecavüz, sivil halk üzerinde terör estirmek için rutin bir savaş aracı olarak

²⁷ Charlesworth, 1994, s. 66

²⁸ Edwards, a.g.e, s.5.

kullanılmış, silahlı çatışmalarda kadınlara yönelik cinsel şiddet ve tecavüz yıllar boyunca savaşın talihsiz bir sonucu olarak görülmüştür. Ancak Bosna ve Ruanda'da on binlerce kadının kitle tecavüzüne uğradığı, hamile kaldıkları kesinleşene kadar zorla alıkonulduğu ve seks kölesi yapıldıkları ortaya çıkınca, silahlı çatışmalarda kadınlara yönelik şiddet uluslararası hukukun gündemine gelmiştir. Bu başarıda uluslararası kadın hareketinin söz konusu yerlerde kadınlara yönelik cinsel şiddet ve tecavüze ısrarla dikkat çekmesi, feminist hukukçuların talebi ile Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nde kadın hakimlerin görev yapması ve tecavüz öykülerini alan BM görevlilerinin kadın olmasının önemi ise yadsınamaz. Uluslararası İlişkiler disiplinine ve Uluslararası Hukuk'a yönelik feminist eleştirilerin dikkat çektiği 'kadınların uluslararası mekanizmalara katılımındaki eksikliğin' giderilmesi ile, Bosna, Ruanda ve gelecekte yaşanabilecek savaş ve silahlı çatışmalarda kadınların korunması için önemli bir kazanım sağlanmıştır.

Kaynakça

Bunch, Charlotte (1990). "Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights". *Human Rights Quarterly*. Vol. 12: 486-498

Charlesworth, Hilary, Christine Chinkin, Shelley Wright (1991). "Feminist Approaches to International Law". *American Journal of International Law*. Vol. 85 No. 4: 613-645.

Charlesworth, Hillary (1994). "What are 'Women's International Human Rights?'" *Human Rights of Women: National and International Perspectives*. Ed. Rebecca J. Cook. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press

Charlesworth, Hillary (1995). "Human Rights as Men's Rights", *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, (Ed.) Julie Peters and Andrea Wolper, Routledge, New York

Edwards, Alice. (2012) *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, 3rd Printing. Cambridge University Press, New York

Eisler, Riane (1987) "Human Rights: Toward and Integrated Theory for Action," *Human Rights Quarterly*, Vol 9, No. 3: 975-984.

Elisabeth Friedman (1995), "Women's Human Rights: Emergence of a Movement", *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, (Ed.) Julie Peters and Andrea Wolper, Routledge, New York

Felice Gaer (1989). "Human Rights at the UN: Women's Rights are Human Rights," *In Brief*, No. 14, November 1989

Hawkins, Catherine (2012) "Women's Human Rights: The Global Intersection of Gender Equality, Sexual and Reproductive Justice, and Health Care", *Journal of Research on Women and Gender*, Vol. 4: 154-184

Mackinnon, Catharine A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. çev. : Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul.

Schneider, Elizabeth M. (1991). "The Violence of Privacy," *Connecticut Law Review*, Vol. 23.

Sen, Amartya (1990). "More than 100 Million Women are Missing." *New York Review of Books*, ss. 61-66

The World's Women 2010: Trends and Statistics,
<https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010pub.htm>
(Çevirimiçi: 08.09.2013)